

**Попередження злочинних порушень правил
пожежної безпеки**

У кримінології попередження злочинів визначається як сукупність державних і громадських заходів, що направлені на усунення або нейтралізацію причин та умов злочинів, або сприяють вирішенню цього завдання¹. В.М. Кудрявцев говорить про попередження злочинів як про специфічну, багаторівневу область соціального управління та контролю, що має на меті виявлення та усунення сприяючих вчиненню злочинів причин і умов².

Кримінологічним поняттям "попередження злочинів" охоплюється також усунення або нейтралізація корисних мотивів, бешкетування, агресивності та інших антисуспільних явищ, що безпосередньо законом не переслідуються. Разом з цим, вони розглядаються у взаємозв'язку зі злочинною поведінкою (як джерело, мотив, умова або безпосередня причина)³.

Попереджувальна робота повинна проводитися не тільки в обставинах, що випереджають скоєння злочинів, але й в умовах правомірної поведінки. Створення максимально сприятливих умов для такої поведінки, її стимуляція, підтримка громадсько-корисних вчинків – все це утворює зміст профілактичної роботи у широкому розумінні⁴.

Разом з цим слід мати на увазі, що різні види злочинів характеризуються лише їм належними специфічними причинами та умовами, які породжують даний вид злочину. Тому заходи щодо попередження злочинів, у широкому розумінні, невід'ємні від групи більш конкретних заходів спеціально-кримінологічного призначення. Попереджувальна робота на рівні спеціальних кримінологічних заходів повинна розроблятися й здійснюватися за різними напрямками, тобто відносно до різноманітних груп та видів злочинів (корисливі, насильницькі, необережні та ін.); різних сфер суспільного життя, де проходить моральне формування людини і складаються певні ситуації, які детермінують її поведінку (сім'я, школа, виробництво, побут та ін.); різних соціальних

Окнян Віталій Карпович — кандидат юридичних наук, вчений секретар НДІ НАВСУ, полковник міліції.

груп населення, що мають специфічні криміногенні показники (неповнолітні, молодь, мігранти, п'яниці і алкоголіки, раніш засуджені та ін.); відносно різних галузей господарства і сфер матеріально-економічної діяльності.

Вищезазначене має певне відношення й до практики попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки. Обставини, що сприяють вчиненню даного виду злочину, мають деяку специфіку. Вони включають не тільки антигромадську направленість особи, яка керуючись антисуспільними інтересами, порушує правила пожежної безпеки (що призводить до шкідливих наслідків), але також і обставини організаційно-технічного характеру – невідосконаленість будівельних споруд, недоліки в організації роботи з використанням джерел підвищеної небезпеки, недосконалість або пошкодження цих джерел і т. ін. До цього треба також віднести і неправильні дії учасників таких відносин. У цьому зв'язку попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки – це, перш за все, діяльність державних органів та громадських організацій по вихованню громадськості, суспільно корисних інтересів та потреб у людей; по виявленню обставин, що сприяють скоєнню даного злочину і розробці міроприємств по їх усуненню.

Отже, під методами попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки слід розуміти сукупність засобів щодо виявлення причин і умов злочинної поведінки, а під заходами – сукупність конкретних дій, спрямованих на усунення виявлених причин та умов.

Для правильного вибору методів попередження злочинів у сфері пожежної безпеки важливе значення має використання інформації, яка знаходиться: у звітах про стан пожежної безпеки на ділянці обслуговування; у матеріалах відомчих та прокурорських перевірок, кримінальних справ з цієї категорії; у даних, що мають оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, охорони громадського порядку, слідства, а також громадські формування.

Завданням попереджувальної діяльності є недопущення злочинних порушень правил пожежної безпеки шляхом виявлення причин та умов їх скоєння. Це потребує неухильного виконання вимог, що знаходяться у рішеннях державних органів, законодавчих актах і відомчих документах, у планах роботи суб'єктів

профілактики. Ефективність попередження даного злочину залежить також і від правильного вибору та змісту попереджувальних заходів у кожному конкретному випадку.

Успішна організація профілактики злочинного порушення правил пожежної безпеки залежить також від результатів вивчення об'єкту цієї діяльності, тобто того, що протистоїть суб'єкту у його практичній діяльності. До об'єктів попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки слід віднести осіб, від яких, внаслідок їх антигромадської спрямованості, можна очікувати скоєння злочину, а також конкретне підприємство, район, місто чи взагалі той або інший регіон.

Заходи щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки численні та різноманітні. Структура таких заходів включає міроприємства, які направлені на вдосконалення діяльності органів Державної пожежної охорони, прокурорських та судових органів по виявленню обставин, що сприяють вчиненню злочинних порушень правил пожежної безпеки, та впровадження ефективних заходів щодо їх усунення, покращання якості розслідування і розгляду справ даної категорії у судах, а також вдосконалення нагляду за виконанням законодавства відносно забезпечення пожежної безпеки. До даної структури можна віднести і заходи по вдосконаленню адміністративних, кримінальних та цивільно-правових норм про відповідальність за порушення правил пожежної безпеки; модернізації конструкцій джерел підвищеної небезпеки, поліпшення виховної роботи серед населення, а також з особами, які під час роботи використовують джерела підвищеної небезпеки, та багато інших.

Попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки здійснюється шляхом вирішення як загальносоціальних, так і спеціалізованих завдань⁵. Попереджувальні заходи поділяються на два рівня – загальносоціальний та спеціальний (індивідуальний)⁶. До загальних заходів можна віднести соціально-економічні, культурно-виховні міроприємства, що впроваджуються державою і направлені на підвищення матеріального і культурного рівня населення та його свідомості. До цієї категорії заходів слід також віднести і міроприємства організаційного та інженерно-технічного характеру, які здійснюються державою і направлені на подальший розвиток і вдосконалення промисловості, сільсько-

го господарства, поліпшення технічних властивостей джерел підвищеної небезпеки, що застосовуються, покращання та вдосконалення містобудівництва та ін. Сутність загальносоціальних заходів попередження злочину, що розглядається, полягає у тому, що вони здійснюються під час вирішення загальномасштабних завдань, які стоять перед суспільством. Вищезазначені міроприємства не відносяться безпосередньо до протипожежних заходів, але вони створюють певні умови щодо усунення обставин, які сприяють існуванню даного злочину.

Таким чином, соціально-економічні заходи, що впроваджуються державою, обумовлюють скорочення бази для самої можливості вчинення злочинних порушень правил пожежної безпеки. Разом з цим, було б помилкою стверджувати, що економічний розвиток є гарантом зниження рівня злочинності. Річ у тому, що економічний розвиток не може миттєво вплинути на психологію людини і її свідомість.

Поряд із загальними заходами щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки велике значення мають і спеціальні (індивідуальні) міроприємства.

Спеціальні заходи – це найбільш конкретний вид попереджувальної діяльності. За своїм змістом вона тісно пов'язана із загальними заходами і спрямована на усунення причин та умов, що сприяють індивідуальній протиправній поведінці, виправленню та перевиховуванню осіб, які мають нахил до вчинення правопорушень. У даному випадку спеціальні заходи - це діяльність державних органів і громадських організацій, а також окремих громадян, яка спеціально спрямована на попередження скоєння злочинних порушень правил пожежної безпеки.

Залежно від ступеня суспільної небезпеки протиправної поведінки особи, яка скоїла або має нахил до скоєння зазначеного злочину, визначається інтенсивність та направленість спеціальних заходів. *Спеціальні заходи поділяються залежно від типу особи:* до осіб з парціальним та девіантним спрямуванням повинні застосовуватися більш інтенсивні профілактичні засоби, ніж до осіб з нестійким напрямом. Вибір заходів залежить від ступеню криміналізації особи та конкретних умов її життєдіяльності.

У попередженні злочинних порушень правил пожежної безпеки неабияку роль відіграє його класифікація за моментом

початку профілактичної діяльності. Така класифікація дає можливість зазначити сукупність окремих завдань, які вирішуються у взаємозв'язку із загальними, визначити послідовність їх реалізації, надати характеристики системі попередження через взаємопов'язані та взаємопідлеглі ланки, більш вірно вказує на ієрархію органів та прийняті ними профілактичні заходи⁷.

У системі попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки можна визначити:

- попередню профілактику, спрямовану на усунення явищ та процесів, що негативно впливають на початкове формування антисуспільних якостей особи;

- безпосередню профілактику, спрямовану на усунення конкретних причин і умов, що вже сформували в особистості антисуспільні інтереси, та недопущення скоєння нею первісних або нових злочинів.

Практика роботи органів Державного пожежного нагляду показує, що для їх діяльності притаманні обидві форми профілактичного впливу на особистість. Так, якщо попередня профілактика передбачає проведення попереджувальних заходів, пов'язаних з вихованням та прищепленням особистості суспільно корисних поглядів, навичок, інтересів, усуненням джерел негативного впливу, то безпосередня профілактика застосовується до осіб, які вже мають сформований антигромадський напярм.

Заходи щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки за ознакою врегулювання їх кримінально-процесуальним законом можуть поділятися на процесуальні та непроцесуальні.

Процесуальні – це такі заходи щодо попередження злочинних порушень, які врегульовані кримінально-процесуальним законом. Згідно з кримінально-процесуальним законодавством загальний обов'язок органів правосуддя полягає у здійсненні міроприємств по усуненню обставин, що сприяли вчиненню злочину (ст. 2, 23, 242 КПК України).

Слідчі та судові органи зобов'язані своєчасно по кожній заяві та повідомленню про злочин, що надійшли до них, прийняти заходи щодо попередження або припинення злочину. Одним з таких засобів реалізації вимог закону є своєчасне порушення кримінальної справи (ст. 94, 97 КПК) та правильне застосування заходів кри-

мінально-процесуального примушування (короткочасне затримання підозрюваного у вчиненні злочину, освідчення, пред'явлення для впізнання та ін.), у тому числі й запобіжні заходи.

Процесуальними заходами попередження злочинів є також внесення подання та окремої ухвали (постанови), які теж передбачені кримінально-процесуальним законом. У поданні слідчий підводить підсумок виконаної ним роботи по визначенню причин та умов і пропонує заходи щодо їх усунення. Розглядаються не будь-які недоліки, а лише ті, що сприяли вчиненню даного злочину. Чим краще слідчий з'ясував причини та умови, що сприяли скоєнню даного злочину, тим більш вагомі запропоновані ним заходи щодо усунення недоліків, тим ефективніша профілактична робота.

Попереджувальне та виховне значення для оточуючих має притягнення до кримінальної або іншої відповідальності осіб, винних у створенні причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, а також вдале розкриття і розслідування кожного скоєного злочину.

У попередженні порушень правил пожежної безпеки використовуються й інші процесуальні форми профілактичної роботи. Так, відповідно до ст.265 КПК участь громадських обвинувачів та громадських захисників у судовому розгляді сприяє залученню громадськості до боротьби зі злочинністю, посилює вплив виховних заходів як на правопорушників, так і на схильних до правопорушень осіб.

До процесуальних заходів попередження як злочинності взагалі, так і злочинних порушень правил пожежної безпеки, належать і міроприємства, що здійснює прокуратура. Нагляд прокуратури за дотриманням законності, який виконується ім'ям держави, обумовлює своєчасне прийняття заходів щодо усунення різноманітних порушень закону.

Непроцесуальні заходи попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки – це не обов'язкові, з точки зору кримінально-процесуального закону, міроприємства, але вони є змістом діяльності органів, на яких покладена боротьба зі злочинними порушеннями правил пожежної безпеки. До таких заходів попередження даного злочину належать: правова пропаганда, що роз'яснює кримінальне законодавство про відповідальність за

скоєння злочинних порушень правил пожежної безпеки; роз'яснення правил пожежної безпеки; організація бесід, лекцій, що проводять працівники Державного пожежного нагляду, слідчі, прокурор, а також представники громадськості з метою попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки на підприємствах, в установах і організаціях.

За своїм характером спеціальні заходи поділяються на групи:

1) спрямовані на особу, яка вчинила злочинне порушення правил пожежної безпеки;

2) спрямовані на попередження окремого, досліджуваного нами злочину;

3) спрямовані на усунення обставин, що сприяють скоєнню злочинних порушень правил пожежної безпеки.

Перша група міроприємств – це застосування кримінальної кари до осіб, які вчинили злочинне порушення правил пожежної безпеки. Такий захід у певній мірі сприяє усуненню можливості скоєння засудженим нового злочину та має попереджувальний вплив на осіб, які схильні до вчинення аналогічних злочинів.

До другої групи можна віднести заходи, що проводять державні органи, громадські організації, окремі громадяни по встановленню осіб, які порушують чинні правила пожежної безпеки, і впливають на них шляхом роз'яснення, переконання, а також заходами адміністративного та дисциплінарного впливу.

Третя група – це міроприємства, спрямовані на усунення та нейтралізацію криміногенних процесів і явищ, що сприяють створенню можливості вчинення злочинних порушень правил пожежної безпеки та негативно впливають на формування інтересів, поглядів й навичок особистості.

За змістом заходи щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки поділяються на організаційні, економічні, технічні, правові, виховні.

Організаційні заходи пов'язані із вдосконаленням діяльності по профілактиці злочинів та інших правопорушень, її нормативного, інформаційного, методичного та ресурсного забезпечення⁸. Тому організаційні заходи щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки полягають в усуненні недоліків, які сприяють скоєнню даного виду злочинів, в області управління та організації діяльності державних органів

і громадських організацій, відповідальних за забезпечення пожежної безпеки.

Економічні заходи попередження злочину, відносно якого проводять аналіз, спрямовані на усунення обставин, що сприяють вчиненню даного виду злочину, економічними засобами. Наприклад, усунення таких обставин, як незадовільний стан споруд, неправильне в протипожежному відношенні планування будівель, вулиць, парків, скверів, стадіонів тощо можливе лише за умов застосування економічних міроприємств, пов'язаних із капіталовкладенням у будівництво та реконструкцію.

Технічні заходи полягають у розробці та впровадженні в практику досягнень сучасної техніки у боротьбі зі злочинними порушеннями правил пожежної безпеки (різноманітні охоронні, сигнальні пристрої, покращання якостей вогнегасників; застосування технічних засобів для вдосконалення підготовки кадрів тощо).

Правові міроприємства спрямовані на реалізацію заходів впливу на осіб, які вчинили злочинні порушення правил пожежної безпеки; вдосконалення кримінального та адміністративного законодавства щодо відповідальності за порушення правил пожежної безпеки; пропаганду правових знань та роз'яснювальну роботу серед населення.

Культурно-виховні заходи пов'язані з усуненням обставин, що негативно впливають на формування інтересів, поглядів та навичок у громадян, які скоюють злочин, що аналізується, або схильні до його вчинення, з вихованням у них суспільно корисних інтересів, почуття пошани до громадських інтересів та відповідальності за свої дії.

В організації попередження злочинності вирішальне значення має не тільки її науково обґрунтований аналіз, з'ясування причин та умов скоєння злочинів та інших правопорушень, але й діяльність державних органів, громадських організацій, самодіяльних формувань, що спрямована на попередження злочинів, тобто суб'єкт попередження.

Особливе значення в системі попереджувальних заходів щодо злочинних порушень правил пожежної безпеки мають і заходи Держпожнагляду, які спрямовані на контроль за дотри-

манням правил пожежної безпеки та за технічним станом джерел підвищеної небезпеки.

При профілактиці порушень правил пожежної безпеки серед населення органи Держпожнадзора, відповідно до своїх завдань, здійснюють контроль за виконанням вимог законодавства з питань пожежної безпеки керівниками органів виконавчої влади, начальниками та іншими посадовими особами підприємств, установ і організацій, а також громадянами. Крім того, органи Держпожнадзора починаючи з 1994/95 навчального року забезпечують вивчення правил пожежної безпеки (з практичними заняттями) в загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, закладах підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів¹⁰.

Серед заходів Держпожнадзора по попередженню порушень правил пожежної безпеки можна виділити заходи так званої ранішньої профілактики, яка безпосередньо не спрямована на боротьбу зі злочином, що аналізується, але утворює можливість значного скорочення та попередження порушень встановлених протипожежних правил. Змістом таких попереджувальних заходів є міроприємства економічного, правового та виховного характеру.

Існують заходи щодо попередження злочинних порушень правил пожежної безпеки, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з даним видом злочину. Вони розробляються під час проведення органами Держпожнадзора дізнання за фактом порушення правил пожежної безпеки і спрямовані на виявлення обставин, причин і умов, що сприяли скоєнню даного злочину, та їх термінового усунення.

Дотримання вимог пожежної безпеки, зокрема спеціальних правил щодо поводження з предметами підвищеної пожежної небезпеки, а також реалізація вищезазначених відповідних заходів безумовно сприяє зменшенню випадків виникнення пожеж та зниженню наслідків пожеж, що виникли з причин необережної поведінки.

¹ Див.: Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. – М., 1976. – С.203; Криминология – М., 1988. – С.161 та ін.

² Див.: Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология, – М., 1982. – С.239.

³ Див.: Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. – М., 1980. – С.190–205.

⁴ Див.: Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология, – М., 1982. – С. 241.

⁵ Див.: Криминология. Учебник для вузов по специальности "Правоведение". – М., 1988. – С. 161.

⁶ Спеціальні та індивідуальні заходи – це теж саме, бо вони спрямовані на конкретну особу і здійснюються спеціальним суб'єктом профілактичного впливу.

⁷ Див.: Мухамедов Ч.А. Предупреждение органами внутренних дел преступных нарушений правил пожарной безопасности; Автореф.дис.канд. юрид.наук. – К., 1992. – С. 19.

⁸ Див.: Криминология. Учебник для вузов по специальности "Правоведение". – М., 1988. – С. 165.

⁹ Див.: Косоплечев Н.П. Организация предупреждения преступности – одно из основных направлений советской криминологии // Вопросы борьбы с преступностью. – 1988. – Вып. 46. – С. 56.

¹⁰ Див.: Положення про Державну пожежну охорону // Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 1994 року "Про заходи щодо виконання Закону України "Про пожежну безпеку". – Голос України. – 1994. – 18 серп.